

O papel dos Estados Unidos no Acordo de París 2016 de loita fronte ao cambio climático

El papel de los Estados Unidos en el Acuerdo de París 2016 de lucha frente al cambio climático

The role of the United States in the fight against climate change under the Paris Agreement

TERESA PAREJO NAVAJAS

Profesora contratada doutora da Universidade Carlos III de Madrid (España)
Afilada ao Sabin Center for Climate Change Law (Columbia University)
tparejo@der-pu.uc3m.es

Recibido: 07/09/2016 | Aceptado: 22/11/2016

Resumo: os Estados Unidos asinaron o Acordo de París en 2016, comprometéndose fronte á comunidade internacional (como o resto de países asinantes) a adoptar importantes medidas de mitigación e adaptación de/aos efectos do cambio climático, que van condicionar a política enerxética (e económica) do país das próximas décadas. Pero, que pasará co acordo se Donald Trump chega á Presidencia?, cumpriranse estes compromisos?, que mecanismos prevé o acordo para o seu cumprimento?, e que consecuencias tería o seu incumprimento?

Palabras clave: cambio climático, Acordo de París, responsabilidade, tratados internacionais.

Resumen: los Estados Unidos firmaron el Acuerdo de París en 2016, comprometiéndose frente a la comunidad internacional (como el resto de países firmantes) a adoptar importantes medidas de mitigación y adaptación de/a los efectos del cambio climático, que van a condicionar la política energética (y económica) del país de las próximas décadas. Pero, ¿qué pasará con el acuerdo si Donald Trump llega a la Presidencia?, ¿se cumplirán estos compromisos?, ¿qué mecanismos prevé el acuerdo para su cumplimiento?, y ¿qué consecuencias tendría su incumplimiento?

Palabras clave: cambio climático, Acuerdo de París, responsabilidad, tratados internacionales.

Abstract: The United States of America signed the Paris Agreement in 2016, committing to adopt important mitigation and adaptation measures to prevent/fight the impacts of climate change. But, what will happen if Donald Trump becomes President of the United States?, what would happen with the Agreement?, are there accountability mechanisms?, what would the consequences be for the international community and for the Planet?

Key words: climate change, Paris Agreement, accountability, international Treaty.

Sumario: 1 Introducción. 2 A negociación do Acordo de París. 2.1 O peso dos EE.UU. nas negociacións sobre un acordo contra o cambio climático. 2.2 Principais temas suxeitos a negociación por parte dos EE.UU. do Acordo de París. 2.2.1 Financiamento. 2.2.2 Transparencia e responsabilidade (*accountability*).

2.2.3 Mecanismo de “perdas e danos”. 2.3 Condicionantes xurídicos para a aprobación do Acordo de París. 3 Consecuencias da eventual ratificación do Acordo de París por parte dos EE.UU. 4 Bibliografía.

1 INTRODUCCIÓN

Poucas son as ocasións en que todos os países do mundo (ou a gran maioría deles)¹ son quen de chegar a un acordo sobre calquera cuestión, mesmo cando se trata de asuntos de gran relevancia e que lles atinxen a todos eles, pero a reunión da COP21 celebrada en París en decembro de 2015 e, tras ela, o Acordo de París do 22 de abril de 2016, son, sen entrar aínda sobre o fondo, exemplo diso.

Tres son os puntos clave do Acordo de París, cuxo texto substitúe (tras as ratificacións e coas condicións nel establecidas para a súa entrada en vigor)² ao Protocolo de Kyoto³:

1. Asíumese o compromiso de adoptar as medidas que cumpran para manter o aumento da temperatura medida global da Terra por debaixo dos 2°C (respecto dos niveis industriais), con expresa mención, por específica petición dos pequenos estados insulares (*Small Island States*), ao acordo sobre continuar co esforzo de limitar o dito aumento a 1,5°C para evitar os efectos máis perigosos para os países máis vulnerables, entre os que por suposto se atopan eles.

O acordo ten dúas partes: a) un *tratado internacional*, legalmente vinculante; b) unha *decisión* non vinculante (Decisión 1/C 21), sobre a adopción do acordo⁴, que foi obxecto de moitas críticas. Malia que se previu un mecanismo de control do cumprimento mediante a garantía da transparencia na información, non se estableceu aínda un verdadeiro sistema de sancións.

2. Cada país comprométese a elaborar e comunicar (cada 5 anos) as súas “contribucións nacionais” (*Intended Nationally Determined Contributions*, INDC), que se concretan nuns plans anuais de redución de emisións de CO₂, os cales deben ser cada vez máis ambiciosos.

Máis de 188 países (que supoñen máis do 95% das emisións globais) xa presentaron os seus INDC⁵, aínda que estas non sexan definitivas ata o momento de ratificación do acordo. China e os Estados Unidos (en diante, EE.UU.) xa as presentaron.

3. Os países desenvolvidos recoñécense responsables da situación, o que deriva en:

a) O seu necesario liderado no proceso de transición enerxética cara a enerxías menos contaminantes, provenientes de fontes renovables;

b) O seu apoio financeiro aos países en vías de desenvolvemento, tanto en mitigación como en adaptación, co obxectivo de alcanzar os 100 mil millóns de US \$ anuais de financiamento, a partir (como mínimo) do ano 2020.

2 A NEGOCIACIÓN DO ACORDO DE PARÍS

Aínda que son moitos os que criticaron a morneza do acordo, por non ser suficientemente ambicioso, nin no fondo (o límite dos 2°C)⁶ nin na forma (un acordo non vinculante e no cal non se previron sancións)⁷, hai que ser moderadamente optimistas co logrado, polo menos desde un punto de vista práctico, xa que polo menos existe un compromiso dos EE.UU. de seguir avanzando, o que se traduciu na súa participación na sinatura do acordo o 22 de abril de 2016, e cuxa senda seguirá Hillary Clinton, malia as dificultades da conxuntura política actual, como se verá máis adiante, e en caso de ser elixida presidenta do país, polo menos a

teor do declarado durante a súa campaña e da súa traxectoria política⁸. En cambio, se Donald Trump é o gañador das próximas eleccións presidenciais, todo será moi diferente.

2.1 O peso dos EE. UU. nas negociacións sobre un acordo contra o cambio climático

Os EE. UU. son o segundo maior emisor de gases de efecto invernadoiro (GEI) do mundo⁹, polo que a súa participación, aínda que non é suficiente para garantir o éxito do acordo, resulta indispensable para a súa eficacia¹⁰. A pesar diso, o Congreso está a facer todo o posible para impedir a ratificación do Acordo de París¹¹, igual que foi facendo con toda a política ambiental e de cambio climático dos EE. UU. nos últimos anos. Por iso, e segundo nos advirte a gañadora do premio Pulitzer (2015) Elizabeth Kolbert, non hai que fiarse moito dos EE. UU. (“*don’t trust the US*”)¹².

2.2 Principais temas suxeitos a negociación por parte dos EE. UU. do Acordo de París

Os asuntos máis controvertidos para os EE. UU. derivados do acordo refírense aos seguintes aspectos:

2.2.1 Financiamento

O Acordo de París deixa claro que os países desenvolvidos deberán seguir mobilizando recursos financeiros para axudar aos países en vías de desenvolvemento na súa transición enerxética cara a actividades que xeren poucas (ou nulas) emisións e que sexan *resilientes*¹³ fronte aos efectos do cambio climático, o que se traduce nun compromiso de 100 mil millóns de \$ anuais ata o ano 2025, momento en que esta cifra deberá revisarse. Esta cuestión, que afecta á “arquitectura” do sistema, é unha das condicións impostas polos EE. UU. para sumarse ao acordo.

Diso deriva, á súa vez, a exigencia dos EE. UU. da revisión da diferenciación entre países desenvolvidos e en vías de desenvolvemento, tal como se estableceu na Convención Marco das Nacións Unidas para o Cambio Climático (CMNUCC), considerando que a) a lista quedou obsoleta, porque a situación de desenvolvemento económico dalgúns dos países en vías de desenvolvemento cambiou, e esa diversidade de capacidades económicas, certamente heteroxénea nese grupo, xustifica b) a revisión, así mesmo, da repartición de responsabilidades.

Outro dos asuntos polémicos é o *Green Climate Fund* (Fondo para o Clima)¹⁴, creado para axudarlles aos países en desenvolvemento a combater os efectos do cambio climático e a adoptar sistemas de enerxía limpa. Malia o rexeitamento inicial dos Republicanos (que o denominaron *slush fund* ou fondo ilícito)¹⁵, o primeiro pagamento para o fondo aprobouse tras a celebración da COP21 mediante o *Consolidated Appropriations Act, 2016*¹⁶.

Como en todas as negociacións, os países cun obxectivo común agrúpanse entre eles para formaren grupos de presión. O grupo denominado “paraugas” (*umbrella group*)¹⁷, conformado por Australia, Canadá, o Xapón, Nova Zelandia, Kazakhstán, Noruega, a Federación Rusa, Ucraína e os EE. UU., e tres países observadores: Bielorrusia, Israel e Suíza, formouse despois da adopción do Protocolo de Kyoto, sobre a base do grupo JUSSCANNZ (Xapón, EE. UU., Suíza, Canadá, Australia, Noruega e Nova Zelandia). O seu obxectivo principal é a garantía da transparencia da información, máis que o desenvolvemento dunha posición común de negociación, aínda que poñen especial interese na necesidade de que os países con máis emisións (referíndose principalmente á China e á India) asuman as mesmas responsabilidades que os países do anexo I¹⁸.

2.2.2 Transparencia e responsabilidade (*accountability*)

O acordo establece un sistema común de transparencia na información e na gobernanza flexible (en función das distintas capacidades, en atención ao principio de responsabilidades comúns pero diferenciadas)¹⁹ para todos os países, segundo as capacidades económicas de cada un deles²⁰, polo cal deberán informar sobre as súas emisións e os seus respectivos progresos cara ao cumprimento dos INDC. Esta información estará suxeita a revisión por parte dun experto e permitirá o exame multilateral do seu progreso²¹.

O sistema, baseado no principio de responsabilidades comúns pero diferenciadas do artigo 3.1 da CMNUCC²², dálles flexibilidade e apoio aos países en función das súas capacidades, de tal forma que os desenvolvidos informan sobre a axuda financeira e o apoio que outorgan, e os países en vías de desenvolvemento, sobre o que necesitan dos primeiros²³.

2.2.3 Mecanismo de “perdas e danos”

Este mecanismo, adoptado por primeira vez na COP19 de Varsovia (2013)²⁴, ten como obxectivo xerar fondos e unir esforzos para solucionar os danos actuais e os futuros, que non poidan preverse, e á marxe dos mecanismos específicos de adaptación.

Os EE.UU., entre outros países, exerceron presión para que este mecanismo non xere unha nova obriga para os países emisores, aínda que se acordou crear un grupo de traballo sobre desprazamentos asociados ao cambio climático dentro do Mecanismo de Varsovia²⁵.

2.3 Condicionantes xurídicos para a aprobación do Acordo de París

A CMNUCC foi asinada e ratificada polos EE.UU. en 1992, co consentimento do Senado. Como aconteceu en anteriores ocasións²⁶, no caso do novo Acordo de París, o contido final do pacto determina a necesidade (ou non) de aprobación do texto por parte do Congreso e, polo tanto, e dada a súa composición actual, a dificultade da súa ratificación.

Son tres as principais vías de adopción dun Tratado Internacional no Dereito dos EE.UU.²⁷.

- A primeira e máis coñecida (pero non a máis utilizada) é a prevista no artigo II da Constitución dos EE.UU., que require a *aprobación da proposta por 2/3 do Senado*. En caso de que o Acordo de París incluíse (ou o faga nun futuro) obrigas legais para os EE.UU., esta sería moi probablemente²⁸ a forma en que sería adoptado.

- A segunda refírese aos *acordos do Consello e do Goberno (Congressional-Executive agreements)*²⁹, aprobados polas dúas cámaras do Congreso. En caso de conter obrigas para os EE.UU., o acordo podería ser adoptado polo Consello e o Goberno conxuntamente. O Congreso ten claramente competencia para adoptar obrigas que limiten as emisións de GEI. Por iso, así mesmo, se os obxectivos marcados superan o establecido na lexislación vixente, como é o caso, por non existir norma que estableza tales límites a nivel nacional, sería necesario adoptar nova lexislación, e igualmente se o procedemento elixido para a adopción do acordo fose o do artigo II³⁰.

- Máis cuestionable sería o caso da súa adopción mediante os *Presidential-Executive agreements*³¹, que só requiren a aprobación do presidente. Ambos os dous casos irían en contra do criterio do informe do Senado anteriormente indicado sobre a ratificación do CMNUCC, e nunca antes se produciron.

O presidente dos EE.UU. pode ratificar o novo acordo vinculante sen necesidade da aprobación do Senado ou do Congreso, sempre que o dito acordo regule cuestións de procedemento que se poidan pór en práctica baseándose no dereito existente e estea dirixido a desenvolver ou a aplicar a Convención Marco³². Se, pola contra, o acordo establece límites

de emisións ou compromisos financeiros, ambos os dous legalmente vinculantes, cumpriría contar coa aprobación do Senado ou do Congreso³³.

Non obstante, o verdadeiro alcance do poder xurídico do presidente para adoptar acordos internacionais está suxeito a interpretación e, polo tanto, a valoracións de índole política³⁴.

Na práctica, a decisión sobre a fórmula para a sinatura dun acordo internacional tómaa o propio presidente, valorando criterios legais e políticos³⁵. Neste sentido, o *Manual de asuntos internacionais (Foreign affairs manual)*³⁶ sinala 8 factores que condicionan a selección do procedemento de adopción, pero que non representan limitacións legais para o presidente, senón guías para o seu poder discrecional en exercicio das facultades previstas constitucionalmente³⁷. Non obstante, se o presidente decide non someter o acordo á aprobación do Senado, a xurisprudencia indica que deberá facer chegar o texto do acordo ao Congreso dentro dos 60 días da súa entrada en vigor³⁸. Os factores condicionantes son:

- Que o acordo leve consigo compromisos ou riscos que poidan afectar á nación no seu conxunto;
- Que o acordo pretenda influír na lei dos estados;
- Que o acordo poida producir efecto sen a aprobación de lexislación posterior aprobada polo Congreso;
- Que existan prácticas anteriores de acordos similares;
- Que o Congreso teña preferencia por un tipo concreto de acordos;
- O grao de formalidade concreto para o acordo;
- A duración proposta do acordo, a necesidade de finalización inmediata do acordo e o desexo de concluír un acordo sistemático ou de curto prazo;
- Que exista unha práctica internacional xeral de adopción de acordos similares.

Mediante a sinatura da CMNUCC en 1992, os EE.UU. comprometéronse a³⁹:

1. Desenvolver, actualizar de forma periódica e publicar inventarios de GEI (artigo 1.4.a);
2. Formular, pór en marcha, publicar e actualizar de forma periódica programas nacionais que inclúan medidas de mitigación e adaptación fronte ao cambio climático (artigo 1.4.b);
3. Promover e cooperar na transferencia de tecnoloxía (artigo 4.1.c), a investigación científica e tecnolóxica (artigo 4.1.g), o intercambio de información (artigo 4.1.h) e a educación, formación e concienciación pública (artigo 4.1.i);
4. A información á COP sobre os seus inventarios nacionais de GEI e dos pasos dados para pór en marcha a convención (artigo 12.1).

Ademais, os EE.UU., como parte do anexo II, comprometéronse de forma colectiva (xunto co resto de partes do dito anexo) a conseguir recursos financeiros para os países en vías de desenvolvemento para que poidan asumir os custos asociados á adaptación fronte ao cambio climático e a promover, facilitar e financiar a transferencia de tecnoloxía⁴⁰.

A COP, como órgano supremo da CMNUCC⁴¹, está autorizada a revisar a posta en marcha do acordado pola convención e por calquera outro instrumento legal relacionado ou derivado desta, e que sexa adoptado por ela, así como a tomar todas as decisións que sexan necesarias para promover o desenvolvemento efectivo da convención (art. 7. 2).

Finalmente, a CMNUCC estableceu un obxectivo non vinculante dirixido ás partes do anexo I de reducir as súas emisións aos niveis de 1990 para o ano 2000.

En xullo de 1997, xusto antes da sinatura do Protocolo de Kyoto, o Senado dos EE.UU. adoptou a Resolución Byrd-Hagel, mediante a que expresaba a súa opinión sobre as condicións que debían observar os EE.UU. en caso de asinar calquera acordo internacional sobre

emisións de GEI baixo o auspicio das Nacións Unidas⁴². Esta resolución foi aprobada de forma unánime (95-0), sinalando que o Senado non era partidario de que os EE.UU. fosen asinantes do Protocolo de Kyoto en caso de que non se exixise ningunha redución de emisións para os países en vías de desenvolvemento ou que o protocolo puidese danar seriamente a economía do país⁴³.

O Protocolo de Kyoto estableceu límites cuantitativos obrigatorios para as partes do anexo I, pero non para os países en vías de desenvolvemento (ou non-partes do anexo I). Foi asinado polo presidente Bill Clinton en 1998⁴⁴, pero nunca chegou a ser ratificado, e no ano 2001 o presidente George W. Bush anunciou que os EE.UU. non tiñan ningunha intención de ser parte del⁴⁵.

O Acordo de Copenhague (COP15, 2009)⁴⁶, malia todos os esforzos, fracasou no seu obxectivo principal de crear un novo pacto internacional que substituíse o Protocolo de Kyoto. O acordado quedou nunha mera declaración de intencións⁴⁷ mediante a que os países asinantes se comprometeron a reducir as súas emisións, aínda que sen obriga ningunha, e asumindo que este esforzo non resultaba suficiente para frear o quecemento global do planeta. Non obstante, por primeira vez todos os grandes países contaminantes, en particular a China e os EE.UU., falaron da necesidade de reducir as súas emisións⁴⁸ plasmándoo nun mesmo texto (o acordo) e, ademais, todos os países desenvolvidos se comprometeron a destinar unha gran cantidade de diñeiro a axudar aos países en vías de desenvolvemento á súa adaptación aos efectos do cambio climático⁴⁹.

O presidente Barack Obama non someteu o Acordo de Copenhague á aprobación do Senado ou do Congreso, polo que os compromisos de limitar as emisións e de mobilizar recursos financeiros para a adaptación dos países en vías de desenvolvemento non eran obrigatorios. Máis tarde, a plataforma de Durban⁵⁰ aprobada en 2011 iniciou as negociacións para o que posteriormente se acordou na COP21 e que derivou no Acordo de París de 2016.

3 CONSECUENCIAS DA EVENTUAL RATIFICACIÓN DO ACORDO DE PARÍS POR PARTE DOS EE. UU.

A partir do anterior, e tendo en conta as características finais do Acordo de París asinado o 22 de abril de 2016, pode concluírse que⁵¹:

1. Como as INDC non son obrigatorias nos seus obxectivos, senón no procedemento, porque responden a un criterio político, o presidente pode ratificar o acordo só, sen necesidade de contar co Senado ou co Congreso.

2. Igualmente acontecería en caso de establecerse obrigas financeiras para os EE. UU.

3. En caso de que máis adiante se adoptasen obxectivos vinculantes no marco do CMNUCC, do Acordo de París ou doutros instrumentos futuros, o presidente dos EE.UU. tería unha posición máis forte, desde o punto de vista xurídico, se o acordo:

a) É coherente co dereito dos EE. UU.;

b) Non establece un límite máximo de emisións de GEI;

c) Non establece novos compromisos financeiros de natureza obrigatoria;

d) Establece unicamente obxectivos obrigatorios de procedemento;

e) Serve para elaborar ou pór en marcha o CMNUCC, que foi ratificado polos EE. UU. co consentimento do Senado.

O futuro do planeta, e de todos os seres vivos que habitamos nel, depende principalmente da eficacia do Acordo de París e este, como se viu, da vontade política dos países máis ricos e con maior proxección de desenvolvemento, entre eles, e moi particularmente, aínda que non só, os EE. UU. Estes próximos anos serán decisivos. Agardemos que os nosos políticos estean á altura de reto que se nos formula.

4 BIBLIOGRAFÍA

- Bodansky, D. *Legal Options for US Acceptance of a New Climate Change Agreement*, Center for Climate and Energy Solutions, 2015.
- Gerrard, Michael, *Global Climate Change and US Law*, American Bar Association, 2007.
- Kahn, G. "The Fate of The Kyoto Protocol under the Bush Administration", *Berkeley Journal of International Law*, vol. 21, issue 3, article 5, 2003.
- Royden, A. "US Climate Change Policy under President Clinton: A Look Back", *Golden Gate University Law Review*, vol. 32, issue 4, article 3, 2010.

NOTAS

- 1 195 países asinan o acordo contra o cambio climático que pon fin á COP21 de París. http://internacional.elpais.com/internacional/2015/12/12/actualidad/1449910910_209267.html (maio 2016).
- 2 O Acordo de París entrará en vigor 30 días despois de que 55 partes asinantes da Convención Marco das Nacións Unidas sobre Cambio Climático que representen polo menos o 55% das emisións totais mundiais o ratifiquen. O período de ratificación do acordo abriuse o 22 de abril de 2016, e permanecerá aberto ata o 21 de abril de 2017. Cada país establece o seu propio mecanismo de ratificación. Posteriormente, os países poderán sumarse ao acordo a través da súa "adhesión" ao tratado xa vixente. <http://www.wri.org/blog/2016/01/after-cop21-what-needs-happen-paris-agreement-take-effect> (maio 2016).
- 3 <http://www.triplepundit.com/2016/01/cop21-climate-agreement-mean-united-states/#> (maio 2016). http://unfccc.int/meetings/paris_nov_2015/session/9057/php/view/decisions.php.
- 4 http://unfccc.int/meetings/paris_nov_2015/session/9057/php/view/decisions.php.
- 5 O estado da presentación das contribucións pode consultarse en: <http://www4.unfccc.int/submissions/indc/Submission%20Pages/submissions.aspx> (xuño 2016).
- 6 Científicos como James Hansen consideran que o límite de 2°C é perigoso para a vida na Terra. <http://www.triplepundit.com/2016/01/cop21-climate-agreement-mean-united-states/#> (maio 2016).
- 7 <http://climaticocambio.com/duras-criticas-al-acuerdo-climatico-de-paris/> (xuño 2016).
- 8 <https://www.hillaryclinton.com/issues/climate/> (maio 2016).
- 9 Segundo datos do World Resources Institute (WRI), o segundo país con maior porcentaxe de emisións (en termos de "emisións totais") despois da China, e o segundo tamén en "emisións per cápita", por detrás de Canadá, e o primeiro en emisións acumuladas (*cumulative emissions*), que contabiliza as emisións producidas "ao longo da súa historia". <http://www.wri.org/blog/2014/11/6-graphs-explain-world%E2%80%99s-top-10-emitters> (xuño 2016).
- 10 Bodansky, D. *Legal Options for US Acceptance of a New Climate Change Agreement*, Center for Climate and Energy Solutions, 2015, p. 1. Pode consultarse en: <http://www.c2es.org/docUploads/legal-options-us-acceptance-new-climate-change-agreement.pdf> (xuño 2016).
- 11 Xustamente antes de celebrarse a COP21 en París, a Cámara de Representantes aprobou dúas resolucións (unha o 17 de novembro e outra o 1 de decembro) para bloquear dúas normas, coñecidas como *Clean Power Plant* (máis información en <https://www.epa.gov/cleanpowerplan>), de redución de emisións de GEI, e que son esenciais para que os EE.UU. poidan cumprir os obxectivos do Acordo de París (24%-28% de redución de emisións para o ano 2020): unha, para impedir que a Axencia de Medio Ambiente (EPA) poida obrigar ao cumprimento de normas dirixidas a reducir as emisións que non proveñan de novas plantas de xeración de enerxía; e a segunda, para que tampouco esta poida facelo para as plantas existentes. <http://www.powermag.com/obama-vetoes-resolution-to-stop-clean-power-plan/>. Obama tivo que utilizar a provisión denominada *Congressional Review Act*, que lle permite ao presidente revogar novas regulacións en 60 días seguintes á súa publicación, para vetar estar dúas resolucións o 18 de decembro de 2015 (<http://www.powermag.com/obama-vetoes-resolution-to-stop-clean-power-plan/>), mediante un *Memorandum of Disapproval* (S) Res 23 e 24: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/12/19/memorandum-disapproval-sj-res-23> e <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/12/19/memorandum-disapproval-sj-res-24>, respectivamente (maio 2016).
- 12 <http://www.newyorker.com/news/daily-comment/congress-moves-to-sabotage-the-paris-climate-summit> (xuño 2016).
- 13 Segundo a Real Academia de la Lengua, "resiliencia" é, na súa segunda acepción, a "capacidade dun material, mecanismo ou sistema para recuperar o seu estado inicial cando cesou a perturbación a que estivera sometido". <http://dle.rae.es/?id=WASonlw> (maio 2016).
- 14 <http://www.greencimate.fund/home> (xuño 2016).
- 15 <http://www.climatechangenews.com/2015/12/17/us-primed-to-deliver-first-500m-to-green-climate-fund/> (maio 2016).

- 16 Adoptado o 15 de decembro de 2015: <http://docs.house.gov/billsthisweek/20151214/CPRT-114-HPRT-RU00-SAHR2029-AMNT1final.pdf> (maio 2016).
- 17 <http://climateobserver.org/country-profiles/umbrella-group/> (xuño 2016).
- 18 *Id.*
- 19 Principalmente artigos 4.13 e 6.3, 13, do acordo.
- 20 Segundo Tedd Stern, enviado especial para a loita contra o cambio climático da Administración de Obama: <http://www.europapress.es/internacional/noticia-todd-stern-nuevo-enviado-especial-lucha-contra-cambio-climatico-20090126231339.html> (xuño 2016), “flexibilidade baseada na capacidade real, e non na súa condición de país en vías de desenvolvemento”: <http://www.cfr.org/climate-change/challenges-us-climate-policy/p37427> (xuño 2016).
- 21 <http://www.wri.org/blog/2015/12/paris-agreement-turning-point-climate-solution> (xuño 2016).
- 22 https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/convsp.pdf (xuño 2016).
- 23 <http://www.wri.org/blog/2015/12/paris-agreement-turning-point-climate-solution> (xuño 2016).
- 24 Para máis información sobre o Mecanismo Internacional de Varsovia (WIM): https://unfccc.int/portal_espanol/informacion_basica/resultados_de_varsovia/items/8033txt.php (xuño 2016).
- 25 <http://www.wri.org/blog/2015/12/paris-agreement-turning-point-climate-solution> (xuño 2016).
- 26 Para un repaso histórico da regulación adoptada polos EE.UU. relacionada coa CMNUCC, véxase: http://www.nyulawglobal.org/globalex/Climate_Change_Kyoto_Protocol1.html (xuño 2016).
- 27 A Circular procedemental 175 asegura que a adopción de calquera acordo ou tratado internacional se fai conforme a Constitución e o Dereito dos EE.UU., e coa participación, segundo se establece nas normas, do Departamento do Estado: <http://www.state.gov/s/l/treaty/c175/> (xuño 2016).
- 28 É o que parece indicar a historia da aprobación do CNUCC, así como tamén os informes do Comité de Relacións Internacionais do Senado: <https://www.congress.gov/treaty-document/102nd-congress/38> (xuño 2016).
- 29 <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Congressional-Executive+Agreement> (xuño 2016).
- 30 Bodansky, D. *Legal Options for US Acceptance of a New Climate Change Agreement*, Center for Climate and Energy Solutions, 2015, p. 15.
- 31 <http://www.americanforeignrelations.com/A-D/The-Constitution-Executive-agreements.html> (xuño 2016).
- 32 Bodansky, D. (2015), p. 15.
- 33 *Id.* p. v.
- 34 *Id.* p. v.
- 35 *Id.* p. 8.
- 36 <http://www.state.gov/m/a/dir/regs/fam/> (xuño 2016).
- 37 Bodansky, D. (2015), p. 8.
- 38 Made in the USA Foundation vs. The US (2001).
- 39 http://unfccc.int/portal_espanol/informacion_basica/la_convencion/items/6196.php (xuño 2016).
- 40 https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/convsp.pdf (xuño 2016).
- 41 Art. 7 CMNUCC.
- 42 S. Res 98, 105th Congress: <https://www.nationalcenter.org/KyotoSenate.html> (xuño 2016).
- 43 <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/senate-resolution/98> (xuño 2016).
- 44 Royden, A. “US Climate Change Policy under President Clinton: A Look Back”, *Golden Gate University Law Review*, vol. 32, issue 4, article 3, 2010.
- 45 Para máis información, véxase: Kahn, G. “The Fate of The Kyoto Protocol Under the Bush Administration”, *Berkeley Journal of International Law*, vol. 21, issue 3, article 5, 2003.
- 46 <http://unfccc.int/resource/docs/2009/cop15/spa/11a01s.pdf> (xuño 2016).
- 47 http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/especiales/especial+cambio+climatico/publicaciones+arie/ari+y+dt/dt18-2010 (xuño 2016).
- 48 Todos os países acordan que o aumento de temperatura media global non supere os 2°C posto que este é o limiar de seguridade climática sinalado polos científicos. <http://news.nationalgeographic.com/news/energy/2014/02/1402277-global-warming-2-degree-target/> (xuño 2016).
- 49 Un fondo inmediato de 30.000 millóns de \$ ata o ano 2012 e outro fondo que deberá ter 1000.000 millóns de dólares anuais para o ano 2020 e que provirá de fontes privadas. http://www.bbc.com/mundo/noticias/2015/12/151211_cumbre_clima_paris_cop21_acuerdo_az (xuño 2016).
- 50 http://unfccc.int/portal_espanol/newsletter/items/6753.php (xuño 2016).
- 51 Bodansky, D. (2015), p. 22.